

ZNACZENIE DOKUMENTU „GŁÓWNE ZASADY WSPÓŁCZESNEGO DUSZPASTERSTWA” DLA DZIAŁALNOŚCI UKRAIŃSKIEGO KOŚCIOŁA GRECKOKATOLICKIEGO

Słowa kluczowe: Biskup Josyf Slipyj, Ukraiński Kościół Greckokatolicki, prześladowania, duszpasterstwo, dokument „Główne zasady współczesnego duszpasterstwa”

Key words: Bishop Josyf Slipyj, Ukrainian Greek-Catholic Church, persecution, pastoral care, The document „The main principles of the modern pastoral care”

Schlüsselwörter: Bischof Josyf Slipyj, Ukrainische Griechisch-Katholische Kirche, Verfolgung, Seelsorge, das Dokument „Die Grundprinzipien der modernen Seelsorge”

Dokument „Główne zasady współczesnego duszpasterstwa” został opublikowany przez biskupa Josyfa Slipyja (1892–1984)¹ w nakładzie 1000 egzemplarzy w początkowym etapie okupacji sowieckiej na terytorium Ukrainy Zachodniej w czasie drugiej wojny Światowej. Odegrał on ważną rolę w okresie nielegalnej działalności Kościoła Greckokatolickiego w Związku Sowieckim. Szczegółowe instrukcje zawarte w dokumencie były punktem orientacyjnym dla wielu duszpasterzy i wier-

* Andriy Oliynyk CSsR, Ukraiński Uniwersytet Katolicki – Lviv.

¹ Josif Slipyj (1892–1984) urodził się 17 lutego 1892 r. we wsi Zazdryst' w obwodzie tarnopolskim. Kształcił się w Tarnopolu i we Lwowie. Do seminarium wstąpił w 1911 r., a od 1912 r. kontynuował formację seminaryjną w Innsbrucku (Austria). W 1916 r. obronił pracę doktorską z teologii, w następnym roku otrzymał święcenia kapłańskie. Po powrocie do Innsbrucku w 1920 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego z teologii. Zdobywał także wiedzę na uniwersytetach Rzymu i otrzymał tytuł „Magister Aggregatus”. Od 1922 r. był wykładowcą dogmatyki w Seminarium Duchownym we Lwowie, a od 1925 r. jego rektorem. W 1929 r. został rektorem nowo utworzonej Akademii Teologicznej we Lwowie. Święcenia biskupie otrzymał w 1939 r., na początku okupacji zachodniej Ukrainy przez wojska sowieckie. Po śmierci metropolity A. Szeptyckiego od 1944 r. został zwierzchnikiem Kościoła greckokatolickiego. W 1945 r. został aresztowany przez Sowieców i skazany na 8 lat więzienia. Karę odbywał w obozach na Syberii. W 1957 r. został ponownie skazany na 7 lat więzienia. Dzięki staraniom służb dyplomatycznych Watykanu w 1963 r. metropolita J. Slipyj został uwolniony i deportowany z terytorium Związku Sowieckiego. Mieszkając w Rzymie, wkładał wiele trudu w rozwój nauki i kultury ukraińskiej, Kościoła greckokatolickiego, jedności oraz współpracy duchowieństwa i wiernych UKGK na uchodźstwie. Zmarł w Rzymie w dniu 7 września 1984 r. W 1992 r. jego szczątki przeniesiono i pochowano we Lwowie w archikatedrze Św. Jura (В. М а р к у с ь, *Патріярх Йосиф*, Дітройт 1984, s. 5–7; О. М и ш а н и ч, *Митрополит Йосиф Сліпий перед „судом” КГБ*, Київ 1993, s. 3–7).

nych świeckich. Kapłani byli zobowiązani stosować się do nich podczas udzielenia sakramentów świętych. Ten zbiór wskazań duszpasterskich, który powstał za zezwoleniem i błogosławieństwem papieża Piusa XII i metropolity Andreja Szeptyckiego, pomógł Kościołowi na Ukrainie wiernie i godnie przetrwać prześladowania oraz zachować nieskazitelną wiarę podczas działalności prowadzonej w całkowitej konspiracji i w kontekście brutalnych prześladowań ze strony reżimu komunistycznego.

Dokument ten ma wielkie znaczenie dla grekokatolików również w dniu dzisiejszym, ponieważ pomaga zrozumieć miejsce i znaczenie posługi duszpasterskiej w życiu Kościoła, otwiera perspektywę dialogu pomiędzy grekokatolikami i prawosławnymi, daje możliwość pogłębienia praktyki inkulturacji, ułatwia dyskusję wokół niektórych kwestii liturgicznych i wskazuje drogi do kompromisu w przypadku różnic występujących między obrządkami. Z analizy dokumentu wynika, że niektóre z umieszczonych w nim dyrektyw mogą obecnie służyć Ukraińskiemu Kościołowi Grekokatolickiemu (dalej: UKGK) w procesie tworzenia koncepcji współczesnej posługi duszpasterskiej, która winna uwzględniać bogate doświadczenie uzyskane przez Kościół w czasach jego podziemnej działalności.

KONTEKST HISTORYCZNY POJAWIENIA SIĘ DOKUMENTU

Po inwazji wojsk sowieckich na leżące wówczas w granicach Polski tereny zachodniej Ukrainy jesienią 1939 roku nowe władze znacznie ograniczyły prawa UKGK. Kościół intensywnie rozwijał się i prowadził prężną działalność duszpasterską wśród wiernych. W Kościele działało wielu dobrze wykształconych i gorliwie pracujących księży, zakonników i zakonnice. Na wyższych uczelniach aktywnie rozwijały się nauki teologiczne². Skutkiem zaplanowanej przez służby KGB operacji „oczyszczenia” i osłabiania Kościoła było to, że w momencie hitlerowskiej inwazji skierowanej przeciwko Sowietom (22 czerwca 1941 r.) Kościół Grekokatolicki na terenie dawnej Galicji był bardzo zubożony i osłabiony zarówno pod względem materialnym, jak i personalnym³.

Na okupowanej Zachodniej Ukrainie władze sowieckie natychmiast rozpoczęły ograniczać swobodę UKGK przede wszystkim dlatego, iż Kościół ten miał opinię przeciwnika socjalizmu i wroga ustroju komunistycznego⁴. Ponadto jego duchowni przywódcy byli ściśle związani z ukraińskim ruchem narodowo-wyzwoleńczym. Dlatego też od samego początku władze komunistyczne dostrzegały wielkie zagrożenie ze strony UKGK jako poważnej przeszkody w zaplanowanym przez nich zaprowadzaniu ustroju socjalistycznego na ziemiach okupowanych⁵.

² Б. Б о ц ю р к і в, *УГКЦ і Радянська держава (1939–1950)*, Львів 2005, s. 28.

³ Н. С е р д ю к, *Репресії органів НКВС-НКДБ щодо УГКЦ*, w: В. Сергійчук (red.), *Ліквідація УГКЦ (1939–1946). Документи радянських органів державної безпеки*, t. 1, Київ 2006, s. 6.

⁴ И. Е л ь в і н, *Церковь на службе польских панов*, „Антирелигиозник” 10 (1939), s. 21–26.

⁵ Б. Б о ц ю р к і в, *УГКЦ і Радянська держава (1939–1950)*, dz. cyt., s. 28–29.

Walka reżimu bolszewickiego z UKGK rozpoczęła się natychmiastowo i była prowadzona systematycznie. Już jesienią 1939 roku zaprzestano działalność Akademii Teologicznej we Lwowie, a także zostały zamknięte seminaria duchowne w Przemyślu, Lwowie i Stanisławowie. Ponadto wprowadzono zakaz wydawania książek, czasopism oraz gazet religijnych. Taktyka rządu bolszewickiego skierowana przeciw Kościołowi Grekokatolickiemu została początkowo sprowadzona do prób ograniczenia jego wpływu na społeczeństwo poprzez niszczenie publikacji religijnych, likwidowanie archiwów, przerwanie procesu nauczania na uczelniach teologicznych, zabranianie osobom duchownym prowadzenia edukacji religijnej w szkołach, zakaz działalności ruchów i stowarzyszeń kościelnych, konfiskatę dóbr Kościoła, zniesienie klasztorów, a także nakładanie wielkich zobowiązań podatkowych na parafie i duchowieństwo⁶. Od początku 1940 roku rząd bolszewicki przeprowadził masowe aresztowania duchownych Kościoła Grekokatolickiego; akcja ta rozwija się z coraz większym natężeniem, stając się pod koniec tego roku zjawiskiem powszechnym⁷.

Reakcja na owe wydarzenia ze strony metropolity Andrzeja Szeptyckiego była natychmiastowa i miała charakter dwukierunkowy. Najpierw były to skierowane do wszystkich duchownych i wiernych UKGK apele i listy duszpasterskie metropolity, w których wzywał on do gorliwej modlitwy, wzorowego prowadzenia duszpasterstwa i zaangażowania się w pogłębianie edukacji religijnej w Kościele i rodzinach. Głowa Kościoła wyraził także kategoryczny zakaz ingerencji duchowieństwa i wiernych UKGK w życie polityczne kraju⁸.

Reakcja metropolity Szeptyckiego na przejawy dyskryminacji UKGK miała jeszcze inny kierunek – wewnątrzkościelny o charakterze administracyjnym. Były to działania podjęte w celu zapewnienia Kościołowi sukcesji apostołskiej i zagwarantowania pełnienia w nim funkcji rządu przez hierarchię kościelną w niekorzystnych warunkach politycznych. Dlatego papieżowi został przekazany list z wnioskiem o potrzebie udzielenia tzw. „rozszerzenia uprawnień” dla metropolity UKGK, biskupów oraz kapłanów działających w warunkach prześladowań, w całkowitej konspiracji i przy braku możliwości utrzymania kontaktu z Watykanem. W liście jest umieszczona także prośba o zezwolenie na udzielenie sakry biskupiej księdzu Josyfowi Slipyjowi z prawem następstwa jako metropolity UKGK⁹.

⁶ Tamże, s. 30–31; М. Г а й к о в с ь к и й, *Хресною дорогою. Функціонування і спроби ліквідації Української Греко-Католицької Церкви в умовах СРСР у 1939–1941 та 1944–1946 роках. Збірник документів та матеріалів*, Львів 2006, s. 30–31.

⁷ Н. С е р д ю к, *Репресії органів НКВС-НКДБ щодо УГКЦ*, w: В. Сергійчук (red.), *Ліквідація УГКЦ (1939–1946). Документи радянських органів державної безпеки*, dz. cyt., s. 9–12.

⁸ М. Г а й к о в с ь к и й, *Хресною дорогою. Функціонування і спроби ліквідації Української Греко-Католицької Церкви в умовах СРСР у 1939–1941 та 1944–1946 роках. Збірник документів та матеріалів*, dz. cyt., s. 31–32.

⁹ Warto zauważyć, że bp J. Slipyj w krótkim czasie staje się metropolitą i głową UKGK. Nastąpiło to zaraz po śmierci metropolity A. Szeptyckiego 1 listopada 1944 r. oraz po powrocie Armii Czerwonej na ziemię Ukrainy Zachodniej. J. Slipyj bierze na siebie odpowiedzialność zwierzchnika grekokatolików w najbardziej trudnych czasach represji i prześladowań (О. М и ш а н и ч, *Митрополит Йосиф Сліпий перед „судом” КГБ*, dz. cyt., s. 18).

Po otrzymaniu takiego zezwolenia z Rzymu w dniu 22 grudnia 1939 r. Jozyf Slipyj otrzymał potajemnie święcenia jako biskup koadiutor¹⁰.

Nowo wyświęcony biskup Jozyf Slipyj w warunkach coraz cięższych prześladowań grekokatolików zaczyna aktywnie dostosowywać Kościół do nowych „ekstremalnych” warunków. Jego naukowe i teologiczne opracowanie poprzednio uzgodnionych ze Stolicą Apostolską tzw. „rozszerzonych uprawnień” dla duchowieństwa przyniosło skutek w postaci ich wzbogacenia o doświadczenie duszpasterskie, którego nabył w rzeczywistości komunistycznej Galicji. Ich treść została poszerzona o konkretne przypadki, które były często zawile i problematyczne dla księży. Opracowanie to otrzymało tytuł „Główne zasady współczesnego duszpasterstwa” (dalej: *GZWD*). Dokument ten, choć ze względu na brak czasu nie został poddany redakcji i korekcie, był pospiesznie wydany w 1941 roku jako mała broszura w ilości 1000 egzemplarzy razem z zaszyfrowanym skrótem funkcji, imienia i nazwiska autora – „ks. J.S.” („о. Ї.С.”)¹¹.

Głównym celem opublikowanych przepisów w *GZWD* było zaprezentowanie moralnych, duszpasterskich i kanonicznych wytycznych dla duchowieństwa, użytecznych w czasie ewentualnego częściowego lub całkowitego prześladowania UKGK. W krótkim czasie najgorsze prognozy bpa Slipyja sprawdziły się z powodu działalności KGB realizującej plan władzy sowieckiej, która chciała doprowadzić do „samolikwidacji” Kościoła. Sowieckie służby specjalne zorganizowały w marcu 1946 roku zebranie, na które siłą sprowadzono duchowieństwo i wiernych, aby przy ich udziale doprowadzić do rozwiązania Kościoła Grekokatolickiego na Ukrainie. Zgromadzenie to przeszło do historii pod nazwą tzw. „Soboru Lwowskiego”, na którym pod nieobecność biskupów grekokatolickich ogłoszono rozwiązanie unii z Watykanem i przyłączenie UKGK do Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego¹². Po tym wydarzeniu rozpoczął się okres masowych aresztowań, deportacji na Syberię oraz fizycznej eliminacji niezgadających się z orzeczeniami „Soboru” biskupów, kapłanów, zakonników i świeckich, którzy ogłosili przejście UKGK do podziemia.

STRUKTURA I ZAWARTOŚĆ DOKUMENTU

Według historyka Svitlany Gurkinej, dokument *GZWD* był bardzo potrzebny duszpasterzom działającym w podziemiu, a jego podstawowe wskazania były skrupulatnie stosowane w praktyce pastoralnej. Świadczy o tym znajomość zawartych w nim zasad, której dowodem są zeznania kapłanów przesłuchiwanym przez sowieków. Jeden z nich, ks. M. Hmilovskyy podczas nocnego przesłuchania w więzieniu w dniach 19–20 maja 1950 r. na prośbę śledczego z pamięci przedstawił głów-

¹⁰ Б. Б о ц ю р к і в, *УГКЦ і Радянська держава (1939–1950)*, dz. cyt., s. 32–35.

¹¹ Л. В е ж е л ь, *Ув'язнене пастирське слово*, „Вісник Львівського Національного Університету” 26 (2005), http://www.lnu.edu.ua/faculty/jur/publications/visnyk26/Statti_Vezhel.htm, 21.03.2013, godz. 15.40, dok. html.

¹² М. Г а й к о в с ь к и й, *Хресною дорогою. Функціонування і спроби ліквідації Української Греко-Католицької Церкви в умовах СРСР у 1939–1941 та 1944–1946 роках. Збірник документів та матеріалів*, dz. cyt., s. 68–74; *Львівський Церковний Собор. Документи і матеріали*, Львів 1984, s. 32.

ną zawartość dokumentu *GZWD*, przyznając, że do momentu swego aresztowania konsekwentnie stosował owe dyrektywy we własnym duszpasterstwie. Natomiast w przypadku o. D. Fedoryka OSBM, gdy jego mieszkanie było przeszukiwane przez organy KGB w 1952 r., odnaleziono tam notatki, które zawierały najważniejsze punkty z *GZWD*¹³. Jeżeli bowiem drukowane egzemplarze broszury były niedostępne dla księży, to główne tezy zawarte w dokumencie duchowni przekazywali sobie ustnie w takich sposób, aby można je było zapamiętać.

W wersji drukowanej *GZWD* to niewielka broszura licząca 47 stron i składająca się z siedmiu części oraz zakończenia. Rozdział wprowadzający pod tytułem „Uwagi ogólne” uzasadnia aktualność poruszanej problematyki duszpasterskiej, wskazując na priorytet posługi duszpasterskiej Kościoła w trudnych warunkach, w których się znalazł na terenach okupowanych przez Sowieców. Autor stwierdza na początku, że właśnie owa złożona sytuacja upodabnia UKGK do losu prześladowanego Kościoła Chrystusowego w Imperium Rzymskim w pierwszych wiekach chrześcijaństwa.

Drugi i największy ze wszystkich rozdziałów o nazwie „Sakramenty”, omawia sposoby udzielania każdego z sakramentów, aby w zaistniałych warunkach zcynić to w sposób ważny w odniesieniu do materii i formy. Rozdział ten także zachęca szafarza sakramentów do podjęcia przez niego osobistych decyzji dotyczących okoliczności i czasu udzielania tych sakramentów. „Rozszerzone uprawnienia” mówią również o wiernych świeckich, którzy mają prawo zaangażować się w posługę duszpasterską. Dokument ma na uwadze możliwość korzystania z sakramentów w UKGK przez chrześcijan prawosławnych. Z tego względu poleca on duszpasterzom grekokatolickim przy pełnieniu posługi uwzględniać specyfikę rytów prawosławnych oraz mieć na uwadze różnice w sprawowaniu liturgii. „Rozszerzone uprawnienia” poruszają także problematykę ślubów mieszanych, zawieranych pomiędzy grekokatolikami a prawosławnymi. W tekście można znaleźć cenne wskazówki pomagające w dokonywaniu rozstrzygnięć w rzadkich przypadkach i sytuacjach spornych.

W trzeciej części zatytułowanej „Błogosławieństwa i sakramentalia” znacznie rozszerzone zostały uprawnienia kapłanów w dziedzinie sakramentaliów. Mogli oni udzielać ich wiernym prawosławnym, jeżeli ci o to poproszą. Z kolei w rozdziale „Tworzenie parafii i posługa duszpasterska” zwraca się uwagę na proponowane ułatwienia w procesie tworzenia parafii przez kapłana – w tym także na terytorium Rosji, Syberii, Białorusi – z uwzględnieniem specyfiki obrządkowej, liturgicznej, a także duszpasterskiej każdego regionu. Autor dokumentu zachęca duszpasterzy, aby koniecznie starali się o odpowiedni poziom kaznodziejstwa oraz nauczania katechetycznego. Piąty rozdział nosi tytuł „Uwagi do odprawiania brewiarza” i odnosi się wyłącznie do kapłanów. Jego celem jest uregulowanie zasad dotyczących obo-

¹³ Chodziło bowiem najpierw o to, żeby na mocy „rozszerzonych uprawnień” ksiądz mógł sam, bez zgody biskupa, decydować w znacznie większej liczbie spraw niż miałyby to miejsce w normalnych warunkach. Na przykład, mógł swobodnie prowadzić pracę duszpasterską nie tylko w swojej diecezji, ale też na terytorium całego Związku Sowieckiego. Ponadto kapłan miał pozwolenie na organizowanie wspólnych nabożeństw poza budynkiem kościoła, w prywatnych pomieszczeniach lub pod gołym niebem, bez posiadania odpowiednich naczyń liturgicznych, które mogły zostać zastąpione przez zwykłe naczynia (o. Й.С., *Головні правила сучасного душпастицтва*, 1941, s. 7 (dalej: *GZWD*)).

wiązku modlitwy brewiarzowej w warunkach ciężkiej pracy fizycznej lub uciążliwej służby duszpasterskiej.

Ostatni rozdział „Aktualne wydarzenia” zwraca uwagę przede wszystkim na fakt, że zastraszanie wiernych UKGK ze strony przedstawicieli reżimu komunistycznego lub zabranianie im praktykowania wiary publicznie lub prywatnie nie ma żadnej mocy prawnej w Kościele, a czasem nawet nie klasyfikuje się jako grzech. Dokument określa, że wiarę chrześcijańską w okresie prześladowania wierzący nie musi wyznawać publicznie, gdyż w ten sposób mógłby łatwo narazić się na aresztowanie, utratę zdrowia, a nawet śmierć. Niemniej jednak, nawet w sytuacji całkowitej ateizacji społeczeństwa wiarę w Boga należy zawsze chronić i rozszerzać na miarę możliwości.

W zakończeniu autor dokonuje podsumowania i wyraża nadzieję, że „skrajne” warunki, w których znalazł się Kościół, będą krótkotrwałe. Niezależnie od tego *GZWD* chce służyć pomocą w trudnych i niebezpiecznych realiach współczesności, w których prześladowanie, uwięzienie oraz deportacja duchowieństwa i wiernych mogą bardzo osłabić i zaszkodzić Kościołowi w jego pełnym rozwoju.

TEOLOGICZNA SPECYFIKA DOKUMENTU

Podstawą dla stworzenia dokumentu *GZWD* były przede wszystkim zmiany geopolityczne w Europie oraz przeobrażenia społeczno-polityczne na Ukrainie. Stawiało to UKGK przed licznymi wyzwaniem oraz przed koniecznością zdecydowanego i odważnego działania w obliczu takich przeszkód stawianych Kościołowi przez reżim komunistyczny, jak zakaz działalności, aresztowania czy deportacje. Dokument *GZWD* nie tylko przedstawia szczegóły epoki historycznej, w której Kościołowi przyszło działać, ale również prezentuje myśl pastoralnoteologiczną w UKGK, czyli specyfikę założeń duszpasterskich w ówczesnych czasach, a także sposób stosowania w praktyce owych postulatów. Teologia pastoralna zawsze stanowi odpowiedź na wydarzenia i ducha danej epoki, w której Kościół żyje i działa. Chociaż czas oddzielający Kościół współczesny od publikacji dokumentu *GZWD*, to jednak ze względu na wielkie reformy, które dokonały się w Kościele katolickim z uwagi na konieczność wprowadzenia w życie orzeczeń Soboru Watykańskiego II, warto bliżej zaprezentować niektóre cechy omawianego dokumentu.

Zgodnie z dokumentem *GZWD* duszpasterstwo jest priorytetowym zadaniem dla Kościoła, ponieważ „powraca on w pewnym sensie do pierwotnych czasów chrześcijaństwa, w których to idea «zbawić duszę» posiadała pierwszorzędne znaczenie, podczas gdy wszystko inne schodziło na drugi plan”¹⁴. Teologia pastoralna w tekście *GZWD* nie jest jednak traktowana jako niezależna i pełnoprawna nauka teologiczna, wyposażona w niezależny aparat naukowy i wykorzystująca własne metody badań. Dokument stwierdza bowiem, że duszpasterstwo polega na przystosowaniu zasad teologii moralnej i prawa kanonicznego do aktualnych warunków, w których żyje i rozwija się Kościół¹⁵. W związku z tym, zgodnie z dokumentem *GZWD*, teologia

¹⁴ Por. *GZWD*, s. 3.

¹⁵ Tamże, s. 3.

pastoralna ma za cel zabezpieczenie wykonania w praktyce tych zadań, które wynikają z uprawiania teologii systematycznej. To przekonanie znajduje potwierdzenie w zastosowanej w dokumencie terminologii, gdyż autor dokumentu często używa łacińskich pojęć scholastycznych, używanych w teologii dogmatycznej, aby później je wyjaśnić w sposób pastoralny¹⁶.

Dokument *GZWD* cechuje scholastyczna metoda w podejściu do teologii pastoralnej, wskutek czego duszpasterstwo winno urzeczywistnić najbardziej podstawowy cel, któremu ma być podporządkowane wszystko inne: „cały sens posługi duszpasterskiej polega w sprawowaniu sakramentów świętych”¹⁷. Gdy zaś chodzi o sposób wypełniania tego zadania, to największe znaczenie ma kwestia ich „ważności” lub „stwierdzenia nieważności”¹⁸. Wszelkie inne inicjatywy duszpasterskie wykraczające poza realizację opisanego powyżej celu uważane są za „zachcianki” duszpasterza, nieistotne w dziele zbawienia dusz. Z tekstu można chociażby wynioskować, iż rozmowa duchowa posiada wartość duszpasterską tylko wtedy, gdy ma miejsce w ramach spowiedzi, natomiast działalność duszpasterska ukierunkowana na narzeczonych, małżeństwa i rodziny jest sprowadzona do troski o ważne sprawowanie sakramentu małżeństwa.

Prześladowania Kościoła, będące przyczyną napisania dokumentu *GZWD*, mogły stać się także impulsem do przeprowadzenia reformy duszpasterstwa w UKGK, chociaż trzeba by to było przeprowadzić w trudnych warunkach. Chodzi bowiem o to, że koncepcja duszpasterstwa Jósya Slipyja uwzględniająca fakt prześladowania Kościoła była przejawem dążenia do pewnej odnowy¹⁹. Rozszerzone uprawnienia, które otrzymywał kapłan w sprawowaniu sakramentów, przyznawały mu bowiem więcej samodzielności, a także zachęcały do kreatywnej interpretacji sytuacji duszpasterskiej oraz pewnej swobody w wykonywaniu obowiązków pastoralnych²⁰: «Ojciec Święty udzielił daleko sięgających uprawnień, mogących przynieść wielkie korzyści»²¹. W wielu sytuacjach jakość wykonywania owych zadań pastoralnych zależała od roztropności i zdolności pasterza dusz, natomiast mniej zaczyna się liczyć zachowanie rytuału: «Liturgię Boską można sprawować bez światła, bez antymyńsa (błogosławionego obrusu) [...], nawet bez odzieży liturgicznej [...], oraz poza pomieszczeniem pod gołym niebem»²². Ponadto dokument *GZWD* stwarzał możliwość włączenia w działalność duszpasterską ludzi świeckich, którzy w niektórych przypadkach mogli sobie nawzajem udzielać komunii świętej. Dokument

¹⁶ Tamże, s. 9, 10, 12, 14, 18, 22, 28, 31.

¹⁷ Tamże, s. 4.

¹⁸ Tamże, s. 5, 8, 25.

¹⁹ Trzeba zauważyć, że Jósyf Slipyj był zwolennikiem scholastycznej metody w teologii, nadając miejsce uprzywilejowane przedmiotom należącym do teologii systematycznej, a także opowiadał się za ścisłą centralizacją hierarchiczną w pełnieniu posługi duszpasterskiej. W praktyce oznaczało to konieczność uzgodnienia większości inicjatyw pastoralnych księdza z biskupem, natomiast mało miejsca w takim systemie zostało dla inicjatyw własnych podejmowanych przez duszpasterza.

²⁰ *GZWD*, s. 9.

²¹ Tamże, s. 4, 7.

²² Tamże, s. 7.

stwierdzał, że «święty wiatyk może zanieść pobożny wierny bez świecy i potajemnie, a chory może sam sobie podać komunię»²³.

Bez wątpienia tekst dokumentu w większości odzwierciedla dziedzictwo teologii potrydenckiej. I trudno temu się dziwić, ponieważ właśnie w takim duchu, typowym dla tamtych czasów, nauczał, działał i pisał swoje rozprawy bp Josyf Sli-pyj. Z głębszej analizy dokumentu *GZWD* wynika jednak, że prowadzenie duszpa-sterstwa w sytuacji prześladowania i represji prowadzi do stopniowego wyzwolenia teologii od myślenia rygorystycznego oraz scholastycznego podejścia do duszpa-sterstwa. Przykład bpa Sli-pyja pokazuje, że „ekstremalne” warunki życia i działał-ności Kościoła stanowią impuls do przewycięzenia myślenia scholastyczno-kazu-istycznego, które może stwarzać wiele problemów w codziennym życiu Kościoła i dlatego powoli zaczyna być reliktem przyszłości²⁴.

Chociaż w dokumencie *GZWD* większość założeń teoretycznych odnoszących się do aktywności pastoralnej jest już dzisiaj mało przydatnych – nawet w tym przypadku powrotu do czasów prześladowań czy stanu wojennego, to jednak niektóre sugestie umieszczone w dokumencie Josyfa Sli-pyja mogą służyć jako inspiracja do tworzenia nowego obrazu teologii pastoralnej we współczesnym Kościele Grekokatolickim.

AKTUALNE WYZWANIA DUSZPASTERSKIE W ŚWIETLE DOKUMENTU *GZWD*

Podstawowe wskazówki z dokumentu *GZWD* nie tylko pomogły duchowień-stwu i wiernym UKGK godnie przejść czasy próby i wytrwać w wierze w trwa-jącym pół wieku okresie prześladowań, ale mogą również w dzisiejszym czasie być źródłem inspiracji duszpasterskich. Szczególną wartość przedstawiają one dla katolików żyjących w tych krajach byłego ZSRR, w których Kościół Grekokatolicki również teraz spotyka się z dyskryminacją od strony władzy państwowej. Zwłaszcza tam duszpasterstwo, zgodnie ze wskazówkami *GZWD*, winno być prężne i dostoso-wane do okoliczności.

²³ *GZWD*, s. 10.

²⁴ „Spowiada się komunistka z Ukrainy, która zawarła ślub cywilny, mieszkała razem przez dwa lata w konkubinacie i rozwiódła się, zostając samą z jednym dzieckiem. Od 10 lat żyje z kimś innym, znowu zawarła ślub cywilny i ma dwójkę dzieci 8 i 9 lat. Teraz ma kłótnie z mężem. Czy można ją rozgrzeszyć? 1. Ona ma dobrą intencję i chce żyć po Bożemu. Trzeba ją pouczyć o Kościele katolickim; 2. Jeżeli chodzi o jej ślub, to pierwszy z nich jest chyba nieważny, albowiem mogła ona wtedy wziąć ślub w Kościele i tego nie zrobiła; 3. Drugi ślub jest ważny, albowiem już wtedy trudno było otrzymać ślub kościelny. Założmy, że pierwszy ślub był ważny. Otóż trzeba byłoby rozstać się z drugim mężem i wrócić do pierwszego. Ale gdzie on teraz? Nie wie. Czy żyje? Nie wiadomo. A czy mogłaby teraz z drugim wziąć ślub w Kościele? Jest członkiem partii komunistycznej. A jest możliwe, aby się z nim rozstać? – „Wtedy zostanę sama, nikogo nie mam, jak sobie poradzę z dziećmi? Gdzie mam pójść? Tam, skąd przyszłam? Tam umrę z głodu”. – „A czy nie myśli pani, że z tym mężczyzną też się rozwiedzie? Nie. Pierwszy mąż sam mnie zostawił. Z niniejszym chciałabym zostać i dożyć z nim starości.” Otóż, okazuje się, że kobieta postępuje w dobrej wierze i to właśnie przez to trzeba ją zostawić w spokoju, lepsze rozwiązanie bowiem trudno znaleźć. Dlatego można ją rozgrzeszyć, zobowiązując ją, żeby – jeżeli będzie to możliwe – zawarła małżeństwo w kościele” (Por. tamże, s. 35).

1. W sytuacjach „ekstremalnych” Kościół winien skoncentrować się na działalności duszpasterskiej.

W momencie ukazania się dokumentu *GZWD* trudno było przewidzieć, jak będzie wyglądać przyszłość na Ukrainie: będzie to długoletnia wojna, panowanie reżimu komunistycznego czy okupacja faszystowska. W sytuacji dzisiejszego niebezpieczeństwa agresji wojskowej ze strony Rosji w Kościele Grekokatolickim na Ukrainie należy przede wszystkim zwrócić uwagę na jakość sprawowania posługi duszpasterskiej. Dlatego dokument *GZWD*, który zawiera szczegółowe instrukcje dotyczące udzielenia sakramentów świętych, a także drobiazgowo wyjaśnienia, jak należy prowadzić działalność duszpasterską w warunkach konspiracji²⁵ może pomóc Kościołowi szybko przygotować się do pełnienia opieki duszpasterskiej w trudnych dla niego warunkach prześladowania.

Ponieważ posługa duszpasterska jest pierwszorzędnym zadaniem duchownych w Kościele, to znaczy, że ma ona także pierwszeństwo przed wykonywaniem przez kapłana własnych obowiązków religijnych i modlitewnych. Dlatego jeżeli istnieje konieczność wykonania jakiejś posługi duszpasterskiej, należy odłożyć na później wszelkie starania, służące osiągnięciu osobistego wzrostu duchowego. Wynika to z dokumentu *GZWD*, który twierdzi, że z tak ważnego obowiązku jak sprawowanie Liturgii godzin (czasosłowo), kapłan może być zwolniony pod warunkiem, że obowiązki duszpasterskie zajmują większość czasu w ciągu dnia²⁶.

2. Duszpasterstwo przyczynia się do zachowania prawdziwej i niezachwianej wiary w czasie kryzysu.

W tekście dokumentu często akcentowana jest konieczność dbania za wszelką cenę o przekazanie i rozwój wiary w realiach podziemia. Chociaż dzisiaj UKGK w zasadzie wszędzie działa legalnie, to jednak w obliczu obecnego dramatycznego kryzysu wiary na Ukrainie i w innych republikach byłego ZSRR, spowodowanego długim czasem istnienia systemu komunistycznego na owych terenach, duszpasterstwo prowadzone jest w trudnych warunkach. Ma ono do spełnienia istotne zadanie motywować wierzących do głoszenia Ewangelii Chrystusa w trudnych warunkach reewangelizacji życia społecznego i politycznego w pokomunistycznej rzeczywistości ukraińskiej. Dokument *GZWD* uważa, że wierni nie powinni rezygnować z udziału w życiu społecznym, z robienia kariery zawodowej czy dążenia do osiągnięcia sukcesów uznawanych przez państwo²⁷. Podobnie w dzisiejszej sytuacji grekokatolicy winni przede wszystkim wносить wartości chrześcijańskie w różne środowiska życia społecznego, politycznego, świata kultury i nauki. Duszpasterstwo wspierające działalność wiernych w świecie może stać się ważnym instrumentem w przekazywaniu wiary następnym pokoleniom Ukraińców w różnych okolicznościach, nawet bardzo skomplikowanych²⁸.

²⁵ *GZWD*, s. 7.

²⁶ Tamże, s. 40–43.

²⁷ Tamże, s. 44.

²⁸ Tamże, s. 36.

3. *W duszpasterstwie zawsze należy uwzględnić dialog ekumeniczny oraz podejmować działania inkulturacyjne.*

W dokumencie Josyf Slipyj dopuszcza udzielanie wielu dyspens i robienie wyjątków dla grekokatolików korzystających z posługi duszpasterskiej w Kościele prawosławnym. Przez taki gest wykazuje on gotowość do współpracy z nim²⁹. Tekst *GZWD* wylicza skrupulatnie i interpretuje przeszkody małżeńskie w świetle prawa kanonicznego Kościoła prawosławnego, opisuje sposób udzielenia sakramentów świętych u prawosławnych, szczególnie sakramentu spowiedzi. W tekście dokumentu zauważa się nawet aprobatę dla niektórych praktyk prawosławnych, które były powszechne w Kościele pierwotnym (np. chrzest przez zanurzenie)³⁰. Wiadomo, że dzisiaj na Ukrainie istnieje wiele Kościołów tradycji bizantyjskiej: grekokatolicy oraz trzy Kościoły prawosławne. Dlatego duszpasterstwo winno być mostem, który jednoczy chrześcijan tej samej tradycji, korzystających z tych samych źródeł duchowości oraz liturgii. Dokument *GZWD* podaje praktyczne sposoby budowania jedności: pozwala duchownym UKGK korzystać z prawosławnych ksiąg liturgicznych, zachęca odprawiać nabożeństwa zgodnie z miejscowym rytmem i tradycjami, które nie są w sprzeczności z nauczaniem Kościoła katolickiego. Dokument zawiera apel o poszanowanie odmiennych tradycji prawosławnych, a także wzywa duchownych, aby unikać tzw. „zgorszeń”, które mogą wynikać z przesadnego podkreślenia drobnych różnic obrzędowych i przez to nie służą dziełu jedności chrześcijan. Josyf Slipyj daje duchownym zachętę do zachowania roztropności, ponieważ niewłaściwa postawa może powodować niepotrzebne zamieszanie i nieporządek w duszpasterstwie, a tym samym przeszkodzić w czynieniu go owocnym³¹.

Duszpasterstwo jest niezastąpioną działalnością Kościoła, dlatego należy otoczyć je troską, szczególnie w tzw. „ekstremalnych” warunkach, czyli w czasie prześladowań, wojen i kryzysów politycznych. Zbawienie ludzi (*salus animarum*) jest bowiem dla Kościoła pierwszorzędnym celem i zadaniem. Wydarzenia, którzy nie pozwalają prowadzić działalności duszpasterskiej w normalny sposób, tym bardziej zobowiązują duszpasterzy do zapewnienia wiernym we wszystkie środki konieczne do osiągnięcia zbawienia. Dlatego też należy umożliwić im słuchanie, przyjmowanie oraz przyswajanie słowa Bożego, uczestniczenie w sakramentach świętych oraz nabożeństwach. Do wzorowego wypełnienia owych zadań w trudnych warunkach podziemia przygotowuje duszpasterzy dokument *GZWD*.

Wydaje się, że podstawowe wskazówki zawarte w broszurze autorstwa Josyfa Slipyja w sposób profetyczny ukierunkowały działalność UKGK ku przyszłości, a także pomogły mu z nadzieją i odwagą przetrwać czasy prześladowań i walki z ateizmem. Z pomocą dyrektyw zawartych w *GZWD* trudne warunki dla Kościoła wzmocniły wiernych oraz przyczyniły się do ukierunkowania wizji duszpasterskiej Kościoła na Ukrainie ku odnowie, która zapoczątkowana została w Kościele katolickim dzięki Soborowi Watykańskiemu II, wzywającemu do powrotu do źródeł i *aggiornamento*. W przypadku UKGK implementacja reform w Kościele zaczęła się dopiero po 1990 roku, czyli po jego wyjściu z podziemia i zalegalizowaniu

²⁹ *GZWD*, s. 30–36.

³⁰ Tamże, s. 5–6, 19.

³¹ Tamże, s. 37–39.

w państwie ukraińskim. Dlatego dokument *GZWD* stanowiący historyczny pomost łączący koncepcję duszpasterstwa prowadzonego w ukryciu z soborową wizją posługi kościelnej może odegrać ważną rolę w nadawaniu nowego kształtu działalności pastoralnej UKGK w XXI wieku.

THE IMPORTANCE OF THE *GUIDELINES FOR MODERN PASTORAL WORK* IN THE LIVE AND WORK OF THE UKRAINIAN GREEK CATHOLIC CHURCH

SUMMARY

The author analyses the *Guidelines for Modern Pastoral Work*, published by bishop Josyf Slipyja (1892–1984). The document had a binding canonical authority during the illegal activities of the Greek Catholic Church in the Soviet Union. It provided clear directions to the pastoral practice, operating under harsh realities of the communist regime. It retains its valour for the Church, working under present conditions, in that it opens up a perspective of a dialogue between the Greek Catholics and the Orthodox Christians. It invites to a greater inculturation, facilitates discussions on liturgical matters and points ways to agreements on thorny issues. Careful examination of the document allows the author of this essay to forward a claim that some of its directives retain their usefulness to the Greek Catholic Church even today. To illustrate this point he first sketches a historical context of the document, then describes its structure and content, with special attention to its theological dimension, and finally presents these present pastoral challenges that can be met with the help of the analysed paper. Particular solutions may be applied to a crisis, preservation of the deposit of faith, pastoral care of faithful, religious practice of the clergy and dialogue with other denominations. The latter was actually quite ahead the ecumenical spirit, sanctioned later by the Second Vatican Council.

DIE BEDEUTUNG DES DOKUMENTS *DIE LEITPRINZIPIEN DER GEGENWÄRTIGEN SEELSORGE FÜR DIE TÄTIGKEIT DER UKRAINISCHEN GRIECHISCH-KATHOLISCHEN KIRCHE*

ZUSAMMENFASSUNG

Mit der Anwendung der im Bereich der Pastoraltheologie geltenden Forschungsmethode führt der Autor eine Analyse des vom Bischof Josyf Slipyj (1892–1984) veröffentlichten Dokuments „Die Leitprinzipien der gegenwärtigen Seelsorge“ durch. Das Dokument galt als kanonische Richtlinie zu Zeiten der verbotenen Tätigkeit der griechisch-katholischen Kirche in der Sowjetunion. Das ist ein wichtiges Dokument, das die Anweisungen für die seelsorgerische Praxis in den Realitäten des kommunistischen Regimes für griechische Katholiken beinhaltet. Es ist aktuell im Leben der Kirche, eröffnet neue Perspektiven für den Dialog zwischen griechisch-katholischen und russisch-orthodoxen Gläubigen. Die Urkunde gibt die

Möglichkeit, die Praxis der Inkulturation zu vertiefen, erleichtert Diskussion über einige liturgische Fragen und weist den Weg zu einem Kompromiss im Fall von Unterschieden, die zwischen den Riten vorkommen. Aus der Analyse des Dokuments geht hervor, dass einige der darin enthaltenen Richtlinien auch derzeit der ukrainischen griechisch-katholischen Kirche dienen können. Um die vorliegende Problematik zu veranschaulichen, greift der Autor nach dem historischen Kontext zurück, dann stellt er die Struktur und den Inhalt des Dokuments dar, präsentiert die theologische Dimension und stellt die aktuellen Herausforderungen für die Seelsorge vor. Detaillösungen beziehen sich auf die Krise, die Erhaltung des Glaubensschatzes, die Betreuung der Gläubigen, die religiösen Praktiken der Geistlichen und den Dialog mit anderen Religionen, was der vom Zweiten Vatikanischen Konzil sanktionierten ökumenischen Tendenz in der Kirche vorausging.